

Klasspolitik och statsintresse

En studie i oscarisk riksdagstaktik

En snabbskiss över Sveriges riksdagshistoria decennierna närmast efter representationsreformen, sådan den tett sig i den historiska litteraturen intill de senaste åren, skulle kunna se ut på följande sätt. Efter 1865 kom Andra kammaren att domineras av lantmannapartiet. En politiskt fullmyndig och målmedveten bondeklass fick nu helt andra möjligheter än under stånds-tiden att arbeta på sitt förnämsta politiska mål: att avskaffa de »sekelgamla orättvisorna», grundskatterna och indelningsverket. Den självlärde, ur enkla villkor komne hemmansägaren Carl Ifvarsson har fått personifiera denna nya kraftyttring av det urgamla bondeflytandet i rikets angelägenheter. »Han var den främste förespråkaren ur böndernas egna led för det äldre Lantmannapartiets politik. Kyligt avvaktande, om ej direkt fientlig mot alla planer på försvarsreformer kämpade han försiktigt men strängt målmedvetet för indelningsverkets och grundskatternas avskaffande . . .» (E. Thermaenius). Partiet stöddes i dessa strävanden av några herremän, som ställde sina parlamentariska talanger i dess tjänst: främst Emil Key med sin idealism och sin optimism samt Arvid Posse, som visserligen hade varit en av representationsreformens skarpaste motståndare, men nu för-

Synpunkterna i denna uppsats bygger på den dokumenterade framställningen i förf:s arbeten Riksdagsopinionen mot ämbetsmannaintressena från representationsreformen till 1880-talets början. Göteborgs Högskolas årsskrift LX. 1954: 5. Göteborg 1954; Försvar och skatter. Studier i svensk riksdagspolitik från representationsreformen till kompromissen 1873. Göteborg 1955; Försvarsorganisationen, värnplikten och skatterna i svensk riksdagspolitik 1867-1878. Göteborgs Universitets årsskrift LXV. 1959: 1. Göteborg 1959.

stätt att bondedemokratiens tid var kommen och ställde sig på lantmannapartiets sida.

Partiets skattekrav framställs av t. ex. S. J. Boëthius som utslag av en utpräglat intressebetonad klasspolitik i kontrast mot Första kammarens och andrakammarminoritetens. Lantmannapartiets bönder ville bli av med sina jordbördor och avvisade alla försvarsreformer, om de icke fick ekonomisk ersättning på detta sätt. Deras motståndare i kamrarna motsatte sig avskrivning av jordbördorna och skulle därvid i stor utsträckning ha letts av rena rättssynpunkter. Deras huvudargument mot lantmannapartiets ståndpunkt var, att dessa skattebördor medräknats vid varje köp eller arv av oprivilegierad jord på så sätt, att deras kapitaliserade belopp dragits av från överlåtelsesumman. De skulle således i realiteten ha fungerat som ett slags stående in-teckning i jorden. Med andra ord: den oprivilegierade jordens ägare *betalade* dessa skatter men *belastades* icke av dem.

Första kammaren och andrakammarminoriteten ville dessutom förbättra försvaret genom ökad värnplikt, utan att betinga sig några förmåner i gengäld. I denna fråga drevs de av ett ideellt försvarsintresse, av ett nationellt patos. Bönderna däremot köpslog om försvaret. De ville inte lösa denna nationella fråga utan att få ersättning genom skatteavskrivningar. Gunnar Wennerberg, statsråd under 70-talet, uttryckte samma uppfattning i en av decenniets många riksdagsdebatter om försvaret. Försvarsfrågan, den största av de frågor som kunde komma före i en stat, hade inte fått stå ensam på dagordningen. »Hennes bihang står där, jämte henne. Det allmänna och större har fått vika för det särskilda och mindre. Försvarsfrågan är neddragen i tvekamp med en skatteregleringsfråga.»

Men goda enskilda krafter verkade för en lösning i endräktens tecken av denna fosterländska livsfråga. Några förstakammarledamöter med Louis De Geer som främsta namn tillsammans med bl. a. Emil Key och Arvid Posse i Andra kammaren skisserade ett förslag till principlösning, som förlikte dessa stridande

intressen och önskemål: det var den s. k. kompromissen vid 1873 års riksdag. Grundskatterna och bördan av indelningsverket skulle avlyftas successivt under 33 år, medan samtidigt försvarsorganisationen skulle rustas upp och värnplikten ökas.

De Geers medverkan till kompromissen är en av de handlingar, som vid sidan av representationsreformen mest påverkat den gängse, äreminnesbetonade bilden av hans insatser i Sveriges historia. Även hans politiska motståndare »erkände renheten i hans fosterlandskärlek, hans oegennyttia, självständighet, måttfullhet och strävan att alltid låta sakliga synpunkter gälla. På det förtroende, han till följd härav åtnjöt, berodde ej minst hans inflytande, och dessa hans egenskaper ha gjort hans personlighet till ett av den svenska hävdens ljusaste minnen.» (S. J. Boëthius.)

Kompromissen har också räknats som en av Oscar II:s stora moraliska tillgångar. Det är ostridigt, att han förmådde regeringen att rekommendera den till kamrarnas antagande. Anledningen skall ha varit, att han tilltalades av »den utsikt till försvarets förbättrande och till samhällsfrid, som därigenom syntes öppnas». (S. J. Boëthius.) Sedan skall han ha arbetat för kompromissens förverkligande ända tills den fördes i hamn genom en proposition vid urtima riksdagen 1892. I trontalet vid denna riksdag underströk kungen, att kompromissen 1873, »som av Mig då biträddes och varvid Jag alltsedan troget hållit fast, är ock denna gång vidhållen . . . » Denna syn på kompromissen som en kungstanke i Sveriges inre historia efter representationsreformen, som blivit den vedertagna, har en ståtlig slutvignett: efter riksdagens slut 1892 dekorerar Oscar II med sina egna serafimerordensinsignier statsminister Boström som ett tack för att han fört kompromisstanken till seger.

Denna bild av Oscar II som den ärlige mäklaren mellan stridande partiintressen är den som han själv sökte sprida vid sina offentliga framträdanden och som är den genomgående i t. ex. S. J. Boëthius' skildring av kungen i *Sveriges historia till våra*

dag. Den stämmer helt överens med den boströmska statslärans syn på monarkens roll i statslivet: han är fri från privata intressen och kan opartiskt medla mellan olika samhällsgrupper; han företräder det publika gentemot det privata, det allmänna bästa mot de partikulära intressena.

I denna vy över riksdagshistorien i Sverige decennierna efter 1865 är böndernas klassegoism skuggeffekter som framhäver de många ljusa inslagen på andra håll inom det politiska livet. Bilden bygger på modellernas egna redovisningar av sina motiv i riksdagsframträdanden, i tidningsartiklar och i olika slags anteckningar, avsedda för offentligheten. Beträffande Emil Key och Louis De Geer är färgläggningen till stor del hämtad ur deras egna memoarer. Frågan är nu: återger bilden verkligheten?

Först några ord om vad försvars- och skattestrider gällde. De europeiska krigen 1863–1871 hade visat, att den svenska krigsmakten sådan den tedde sig under 1870-talet behövde en genomgripande upprustning för att svara mot det moderna krigets krav. Arméns fast anställda personal utgjordes av c:a 30 000 officerare, underofficerare och manskap. Korta och slentrianmässigt använda övningstider, hög medelålder och delvis dålig kvalitet gav denna styrka en mycket begränsad militär användbarhet. Och denna stam var dock Sveriges enda tillnärmelsevis fältdugliga arméstyrka. De värnpliktiga hade endast 30 dagars ofältmässig övning och mycket klen utrustning. Välsituerade värnpliktiga hade till 1872 möjlighet att köpa sig fria från beväringsovningen, vilket i stor utsträckning berövade värnpliktsarmén de element som genom skolutbildning eller social bakgrund lämpade sig för befälsutbildning. Arméns mobilisering var praktiskt taget inte förberedd; bl. a. saknades ordnad rullföreläring av de värnpliktiga. Tillgången på artilleripjäser var ytterst knapp. Armégeväret var det sämsta i Europa näst efter Portugals. Sjukvårds-, träng- och intendenturorganisation för högre

förband på fältfot saknades. Den svenska armén var, som en kritisk röst inom officerskåren uttryckte det, präglad av erfarenheter från »magasinförplägningens, flintlåsgevärens, de slätborrade kanonernas, kolonntaktikens och de månadslånga krigsförberedelsernas tidevarv»; den hade försummat lärdomarna från »nyare tiders slagfält, rörande snabbeldens förstörande inverkan, omöjligheten att framföra slutna trupper till anfall, rörande mobiliseringstidens korthet, rörande den oerhörda hastighet och kraft, som nutidens stora folkhärar förläna krigföringen».

Marinen befann sig i slutet av en lång förfallsperiod. Dess fåtaliga och svagt beväpnade fartyg var försvinnande få i förhållande till flottans krigsuppgifter. Den moderna sjökrigsteknikens övergång från träfartyg till pansrade fartyg, från segel till ånga, från slätborrade till refflade kanoner var vid denna tid knappt påbörjad inom den svenska marinen. Kustfästningarna befann sig i ett tillstånd svarande mot arméns och flottans.

En reform av denna underhålliga försvarsorganisation förutsatte, att tre kraftiga politiska hinder övervanns: den mycket utbredda motviljan mot ökade värnpliktkrav, olusten inför de nödvändigtvis starkt ökade försvarsutgifterna och slutligen den svåra frågan om försvarsreformernas hopkoppling med indelningsbördans avlyftande från jorden. Denna i sin tur hängde samman med grundskatteavskrivningen.

Beväringsovningen ökades efter ett långt politiskt ställningskrig från 30 dagar till 42 dagar år 1885 och ytterligare till 90 dagar år 1892. Detta förefaller efter en senare tids måttstock icke skrämmande mycket. Man måste emellertid hålla i minnet att riksdagspolitikerna under 1800-talets senare hälft bedömde statens krav på medborgarna efter ett slags liberal noninterventionstanke, så självklar för de flesta, att den sällan formulerades. Varje ingrepp i den privata frihetssfären medförde upprörda och utdragna debatter. Detta gällde också skattes kärningar och värnpliktsökningar som för en senare tids uppfattning, efter

många decenniers ständig expansion av den statliga maktsfären, kan te sig obetydliga.

Beträffande värnplikten tillkom en social värdering, som spelade en mycket stor roll för opinionen i denna fråga. Man bör icke låta sig vilseledas av att den efterromantiska kulturmiljön i Sverige var impregnerad med Dexipposromantik om soldatäran och krigets härlighet. I verklighetens värld ansågs det vara en uppgift för fattigfolk att tjänstgöra som militärmanskap. Rätten att köpa sina söner fria från beväringsovningen utnyttjades av många, inte minst bland bönderna, och det finns många belägg för att dess borttagande 1872 var ovälkommet i mycket stora kretsar. Endast omkr. 1/5 av de vuxna männen på landsbygden hade vid denna tid rösträtt till Andra kammaren; landsbygdsrepresentanterna i Andra kammaren företrädde således i själva verket en relativt exklusiv social grupp. Hur värnplikten kunde uppfattas i dessa kretsar illustreras av ett riksdagsyttrande från en framstående medlem av lantmannapartiet. Han sade rent ut, att det som mest kom rust- och rotehållarna att tveka om värnpliktens utsträckning var den förödmjukande principen, att de själva från 21 till 40 års ålder skulle vara skyldiga att stå i ledet vid sidan av lejda soldater.

Grundskatterna och värdet av indelningsprestationerna var sammanlagt omkr. 10 milj. kr, ett avsevärt belopp i jämförelse med statens samtliga inkomster, som var omkring fyra gånger så stora. De vilade helt på jordbruksfastigheterna; frälsesäterierna var emellertid helt och den s. k. allmänna frälsejorden till stor del befriad. Var skulle man ta dessa 10 miljoner om avskrivningarna kom till stånd och samtidigt försvaret skulle rustas upp med ytterligare stora kostnader? Konsumtionsskatter på allmänt använda varor skulle kunna ge inkomstökningar, men i mycket begränsad utsträckning, eftersom man inte alltför mycket kunde belasta de stora befolkningslager, som levde nära existensminimum. Tullsystemet var låst genom handelstraktaten med Frankrike. En ökning av den proportionella inkomstskatten

– fastighets- och inkomstbevillningen – var en möjlighet, men taxeringssystemet fungerade så, att denna träffade löntagare och bolagsintressen hårdare i förhållande till inkomsterna än andra inkomsttagare, speciellt jordbrukare. De förstnämnda politiskt inflytelserika gruppernas missnöje var en betydelsefull faktor i sådana sammanhang. Dessutom anade man, att en progressiv inkomstskatt samt arvsbeskattning skulle kunna bli nästa steg. Dessa farhågor skulle ur sådana intressesynpunkter sett visa sig i högsta grad berättigade. 1870-talets försvarsdebatter fick sin definitiva avslutning med införandet av ett modernt värnpliktsförsvar vid 1901 års riksdag. Den moderna progressiva inkomstbeskattningen i Sverige har sin utgångspunkt i de skattereformer, som denna försvarsordning nödvändiggjorde. Till allt detta kom, att omkr. 15 miljoner kr av kommunalskatterna vilade nästan uteslutande på jordbruksfastighet (utom frälseätier), och om de statliga jordbördorna omfördelades på alla samhällsklasser, skulle dessa kommunalskatter säkert komma att följa efter.

De som skulle förlora på avskrivningarna var de, som hade inga eller små jordbördor; de hade inga eller inga nämnvärda avskrivningsvinster att hämta men skulle få vara med om att på ett eller annat sätt betala sådana för de jordbördebelastade grupperna. Hur var dessa skilda skatteintressen representerade i riksdagen? Beträffande Första kammaren kan man först konstatera, att rösträtts- och valbarhetsvillkoren gjorde denna kammare representativ för en mycket begränsad krets av ekonomiskt välbeställda företagare, ämbetsmän och stora jordägare. Frågan om beskattningens progressivitet angick i hög grad dessa inkomstskikt. Företagarna och ämbetsmännen hade endast förluster att vänta av jordbördeavskrivningar. Om jordägarna kan man fastslå, att inslaget av sätier eller annan frälsejord med inga eller små jordbördor var mycket stort i deras egendomar. De avskrivningsintressen som följde med den skattejord, som till någon del också ingick i deras jordinnehav, motverkades av att de var delaktiga i eller på annat sätt intresserade av även

andra slags inkomster, vilka skulle få större skattebelastning genom avskrivningarna: först och främst som nämnts deras frälsejordinnehav. Vidare var de ofta samtidigt löntagare, t. ex. officerare, eller hade inkomst av rörelse som bruksegendom, tegelbruk, sågverk etc. eller hade genom utbildning, tidigare yrkesverksamhet eller släktskapsförbindelser anknytning till dessa slags näringsfång. Andra kammarens minoritet – löst organiserad i riksdagspartiet Centern – representerade samma slags intressen, om än i allmänhet på en lägre inkomstnivå.

Majoriteten av Andra kammaren var organiserad i lantmannapartiet. Det bestod med några få undantag av mindre jordbrukare, ägare till allra största delen av skattejord med stora jordbördor. Denna majoritet bestod dessutom i mycket större utsträckning än Första kammarens jordägare av »rena» jordbrukare, med få anknytningar till löntagares och företagares skatteintressen. Om några remarkabla undantag från denna generella karakteristik mera nedan.

Till och med 1871 års riksdag fanns dessutom i Andra kammaren en mindre partibildning, Nyliberala partiet, som samlade både stads- och landsbygdselement kring de radikalt liberala tankegångar, som formulerades av S. A. Hedin i artikelserien »Hvad folket väntar af den nya representationen» (1867). Det ideologiska bandet mellan stads- och landsbygdsrepresentanterna i partiet visade sig emellertid svagare än motsättningarna emellan dem i fråga om skatteavskrivningarna. Under 1871 års inflammerade skatte- och försvarsriksdag sprängdes partiet, och medlemmarna fördelade sig på Centern och lantmannapartiet.

Det blir mot denna bakgrund svårt att göra gällande, att motståndarna mer än bönderna i Andra kammaren skulle ha varit ledda av abstrakta rättssynpunkter i sin syn på avskrivningsfrågorna. Uppfattningen om den villkorlösa försvarsidealiteten i Första kammaren och i Andra kammarens minoritet, om deras

obetingade vilja att ta på sig ökad värnplikt och ökade försvarskostnader, bygger dels på att de flera gånger röstade för positiva beslut i den riktningen, dels på en rad försvarsidealistiska deklamationer från dessa håll i kammardebatterna. Närmare besett tillåter emellertid icke källmaterialet dessa slutsatser. Voteringarna försiggick alltid under klart medvetande om att beslutet ändå skulle fällas genom att andrakammarmajoriteten röstade emot och därmed fällde förslagen. Man kunde alltså utan risk för några praktiska följder rösta för ett förbättrat försvar, vinna en fosterländsk gloria och dessutom ytterligare en fördel: de inom lantmannapartiet, som i och för sig gärna ville bli av med indelningsverket men samtidigt ogillade ökad värnplikt, skrämdes genom att motståndarna aktualiserade värnpliktskrav, som tedde sig avskräckande för lantmannapartiets väljare. Man kan icke avgöra i vilken utsträckning Första kammarens och andrakammarminoritetens uppträdande bestämdes av sådana synpunkter. Både enstaka inlägg i kammardebatterna och framförallt privata källor visar, att motviljan inom dessa två grupper inom riksdagen mot ökade värnpliktsbördor och försvarsutgifter var mycket starkare än de många konventionellt försvarsidealistiska riksdagsinläggen ger sken av. »Om vid föregående tillfälle [då Första kammaren flera gånger voterat ökad värnplikt] den ringaste utsikt förefunnits att beväringlagen skulle bli av Andra kammaren antagen», yttrade en observerad FK-ledamot 1872, skulle den i Första kammaren »utan tvivel givit anledning till häftiga debatter och skarpa meningsskiljaktigheter». Och därmed är den ovan skisserade uppfattningen av åsiktsskillnaderna mellan kamrarna och mellan Andra kammarens två huvudgrupper retuscherad på två viktiga punkter.

Går man så över till kompromissens tillkomsthistoria, kan till en början konstateras, att lantmannapartiet ingalunda stod enigt bakom kravet på att avlyfta både grundskatterna och indelningsbördan. Bl. a. E. Thermaenius har påpekat, att grundskatterna var tyngre än indelningsbördan i Mellansverige (i stort sett),

medan det motsatta förhållandet rådde i Skåne, Blekinge och en del av Norrland, och att detta orsakade motsättningar mellan representanterna för dessa olika landsdelar. Men den tidigare forskningen har icke i detalj bearbetat riksdagshändelserna mot bakgrunden av de kamerala förhållandena och därför inte understrukit, att denna motsättning var så stark, att den gång på gång hotade att spränga partiet. De som hade tunga grundskatter ville ha dem avskaffade först. Detta kunde icke sydsvenskarna gå med på, eftersom de hade litet eller intet att vinna på denna reform, men främst därför att de sedan riskerade att bli lämnade i sticket med sin indelningsbörda; detta så mycket mer som indelningsbördans avlyftande måste aktualisera en värnpliktsökning, och detta var en ytterst känslig fråga i förhållandet till lantmannapartiets väljare. Å andra sidan ville inte representanterna för de hårdast grundskattebelastade landsdelarna gå med på att avskaffa indelningsbördan först, eftersom de sedan kanske inte finge de andras stöd för sina avskrivningsintressen. I stället för det starkaste föreningsbandet mellan lantmannapartiets medlemmar, som översiktarbetena om denna tids riksdagshistoria ibland gör gällande, var således just de två avskrivningsfrågorna ett starkt splittrande inslag i partiets program.

Denna motsättning inom partiet slog ut i full låga vid 1871 års försvarsriksdag, och den aktualiserades på nytt var gång riksdagen tog upp detta problemkomplex: här skall endast riksdagarna 1875, 1877 och 1878 beröras närmare. Frälsejordägar-, företagare- och löntagarintressen i Första kammaren och i andra kammarminoriteten såg en möjlighet att utnyttja dessa motsättningar för att så mycket som möjligt begränsa de skatteövervältningar, som ett totalt genomförande av avskrivningsönskemålen skulle ha inneburit. Regeringarna De Geer I–Adlercreutz–Carleson–De Geer II solidariserade sig – i fullt samförstånd med Carl XV och Oscar II – med dessa strävanden.

Vid 1873 års riksdag drev de mellansvenska grundskatteintressenterna i Andra kammaren först tanken, att man skulle

avskryva grundskatterna under en lång övergångstid men låta indelningsbördan vara orubbad. En rad brev-, dagboks- och memoaruppgifter ger klara belägg för att liknande planer hade övervägts av Oscar II själv, inom regeringen, av en stor grupp inom Första kammaren med bl. a. De Geer, och inom Andra kammarens minoritetsparti, Centern. Alla dessa hade tidigare konsekvent motsatt sig avskrivning av både grundskatter och indelningsbörda. Inför hotet från de två avskrivningsintressena i Andra kammaren föll man nu tillbaka på en upptagsställning: man kunde låta grundskatterna – den mindre av de två jordbördorna – avskrivas. Skatteomfördelningen skulle bli begränsad och man vann två stora fördelar: indelningsverkets fiender i Andra kammaren kunde bli isolerade, och lantmannapartiets sammanhållning utsättas för stora påfrestningar, vilket var av största värde i andra riksdagspolitiska sammanhang.

Dessa planer väckte av naturliga skäl en stark opposition bland »skåningarna» inom lantmannapartiet, och efter deras påtryckningar gick andrakammarmajoriteten med på en annan lösning: både grundskatte- och indelningsintressena samt behovet av en försvarsreform skulle ses tillgodo och lantmannapartiets sammanhållning bevaras genom att man band ihop alla tre frågorna: grundskatter–indelningsverk–försvarsreform. Detta var kompromissen. Några FK-ledamöter med De Geer, friherre Jules Stjernblad och bruksägaren Carl Ekman i spetsen vann därefter förstakammarmajoriteten för samma lösning. Oscar II pressade regeringen till att förorda den i riksdagen, och den antogs i båda kamrarna. I statsutskottet arbetade bl. a. De Geer, Emil Key, Arvid Posse och främst F. F. Carlson med formuleringen av kompromissöverenskommelsen. Den blev likt många riksdagskompromisser mycket oklar. Viktiga frågor lämnades obesvarade. Jordbördorna och indelningsverket skulle börja avskaffas successivt under 33 år, medan samtidigt en ny försvarsorganisation byggdes upp. Men man fastslog inte tidpunkten. Inte heller bestämdes hur lång beväringsovningen eller värn-

pliktstiden skulle vara, eller om de stamsoldater som skulle ersätta de indelta skulle tvångsuttagas bland de värnpliktiga eller värvas mot marknadsmässiga löner. Det senare alternativet förutsatte en starkare ökning än annars av försvarsorganisationens kostnader. Inte heller blev det fullt klart var pengarna skulle tas, hur det skulle bli med kommunalskatterna eller med den notoriskt orättvisa bevillningstaxeringen.

Alla dessa kontroversiella frågor lämnades således olösta. Oklarheten var säkert avsiktlig. En av kompromissarierna, Carl Ekman, erkände några år senare öppet, att han bidragit till kompromissbeslutet för att knyta ihop så många kontroversiella och svårlösta frågor, att hela avskrivningstanken skulle förhindras. Frågan blir: hur många av de övriga som talade och röstade för kompromissen hade samma uträkning, hur många önskade i själva verket bevara de rådande skatteförhållandena men dolde sig bakom kompromissens mäklande talesätt? Var stod i verkligheten Oscar II och De Geer? Hade de och första kammarmajoriteten och »grundskattepartiet» i AK helhjärtat övergivit sina planer från riksdagens början? Även i fråga om Keys och Posses verkliga inställning måste man sätta ett frågetecken. De har tidigare av forskningen uppfattats som ivriga förkämpar för avskrivningarna inom sitt parti. Man kan emellertid visa, att de under riksdagarna 1867–1872 konsekvent talade för det rättvisa i avskrivningskraven under riksdagsdebatterna, men att de lika konsekvent motarbetade dem i det tysta i utskottsarbetet. Undersöker man deras privata skatteintressen närmare, visar det sig att de själva till största delen ägde privilegierad och lågt jordbördebelastat jord. Man har därför all anledning att fråga, om deras medverkan till kompromissen var uppriktigt menad. En undersökning av kompromissens öden under de följande riksdagarna ger svaret på dessa frågor.

Under åren 1874–1877 kom från Oscar II själv och regeringen en rad uttalanden och förslag, som gick ut på att de ville förverkliga kompromissen. Deras handlingar talar emellertid

ett annat språk än deras ord. 1875 framlades stort upplagda försvarspropositioner. Som villkor för dem föreslogs en ändring i Regeringsformen, som gick ut på att den nya försvarsorganisationen samt »för dess tillämpning oundgängliga anslag» skulle fastställas i lagform och således kunna ändras endast genom samstämmt beslut av Konungen och riksdagen. Regeringen begärde m. a. o. att riksdagen till att börja med skulle avsäga sig en stor del av sin finansmakt, rätten att bestämma över åtminstone en tredjedel av statsutgifterna.

Försvarsförslagen innebar bl. a. att beväringsovningen skulle ökas från 30 dagar till 10 à 18 månader för flertalet värnpliktiga, olika för olika truppslag. En fjärdedel av årsklassen skulle ha två års tjänstgöringsskyldighet. Om inte tillräckligt antal frivilliga anmälde sig till den längre tjänstgöringen, skulle det felande antalet lottas ut. Detta var förutsättningen för att den indelta stammen skulle tillåtas försvinna. Antalet officerare och underofficerare skulle ungefär fördubblas, och årskostnaderna för försvaret skulle ökas från 22 till 37 miljoner kr. Detta var en värnpliktsökning och en utgiftsökning, som tedde sig enorma för tidens uppfattning. Utgiftsökningen 15 miljoner kr kan jämföras med att de existerande inkomstskatterna gav 3 miljoner kr, tullarna 29 miljoner och inkomsterna av statens egendom och affärsverksamhet 3 miljoner. Den föreslagna stora kaderökningen var dessutom en utmaning mot en av lantmannapartiets dominerande politiska idéer: antibyråkratismen, misstron och sparsamhetsnitet, när det var fråga om att låta statsverksamheten och ämbetsmannakåren expandera.

Propositionen byggde på ett utkast, uppgjort av generalstabschefen Hugo Raab. Detta bearbetades av en kommitté, bestående av ett tiotal generaler och överstar, som ytterligare skärpte kraven. Det hela framställdes officiellt som den militära sakkunskapens uppfattning om vad som var nödvändigt för att sätta något lika effektivt i den indelta organisationens ställe. Forskningen har övertagit denna framställning obesedd. Raabs nu till-

gängliga efterlämnade papper visar, att han ville ha ett annat förslag, som han i motsats till det sedan framlagda ansåg politiskt framkomligt och samtidigt militärt försvarbart. Det var betydligt billigare och krävde avsevärt mindre värnpliktsökning. Raab blev i själva verket beordrad av Oscar II och regeringen att mot sin övertygelse begära så mycket som han gjorde. När generalskommittén sedan bearbetade hans utkast, fick den instruktioner från regeringen, som gick ut på att göra upp förslaget som ett militärt optimum utan hänsyn till dess politiska möjlighet. Resultatet blev denna militära önskedröm, som inte hade några som helst möjligheter att bli godkänd av vare sig Första eller Andra kammaren. Redan innan förslaget framlagts, gav en rad inflytelserika riksdagsmän uttryck för sin uppfattning, att det icke hade några möjligheter att bli antaget av riksdagen; bl. a. ett brev från försvarsministern E. O. Weidenhielm visar, att detta också stod fullt klart för regeringen.

Avskrivningsförslag fanns inte med i propositionerna 1875. De befann sig ännu på utredningsstadiet. Det kommittéutlåtande, som var under arbete, föreslog, att avskrivningstiden skulle ökas utöver de 33 åren och att jordbrukets bevillning skulle mer än fördubblas. De kommunala skatterna hängde samman med bevillningen på ett sådant sätt, att ett förverkligande av kommittéförslaget skulle öka kommunalskatterna för jordbrukarna i förhållande till andra skattedragare. Bevillningsförordningen skulle dessutom utfärdas som lag, d. v. s. ändringar skulle bli underkastade K. M:ts vetorätt och fordra samstämmiga beslut av båda kamrarna. Dittills hade bevillningsförordningen tillhört riksdagens finansmakt; då kunde Andra kammaren, där lantmannapartiet spelat en så dominerande roll, göra sig starkt gällande i de gemensamma voteringarna. Detta kommittéförslag ställde liksom försvarspropositionerna ytterst hårda villkor för avskrivningsanhängarna.

Båda kamrarna avvisade naturligt nog grundlagsändringen, och därmed föll också försvarspropositionerna, vilket regeringen

förutsett redan då de framlades. Propositionerna och kommittéförslaget var icke avsedda att förverkligas. De hade två andra syften. För det första var de avsedda att skrämma bort avskrivningsanhängarna från deras krav genom att ställa oantagliga krav på motprestationer. För det andra ville regeringen ändå inte helt slå igen dörren till Andra kammarens avskrivningsanhängare. Genom att hela tiden framställa sin politik som ett försök att förverkliga kompromissen bröt man inte helt med dem som på allvar önskade se den genomförd. Oscar II var helt införstådd med denna politik. Hur ställde sig de övriga ledande kompromissarierna från 1873? Man kan konstatera, att De Geer, Stjernblad och Ekman alla undandrog sig att lägga fram något rimligt alternativ till regeringsförslaget. Lantmannapartiet kunde inte heller ena sig. Ganska många medlemmar yrkade på en formulering av Andra kammarens avslagsbeslut, som visade att de i själva verket ville ha indelningsverket kvar hellre än att ta på sig några mera ingripande värnpliktsreformer. Sprickan mellan mellansvenskarna och »skåningarna» från 1873 visade sig m. a. o. igen: de senare önskade – med visst stöd även från andra landsdelar – ett sådant avslagsbeslut, att porten hölls öppen för nya försök att förverkliga kompromissen.

Posse och Key försökte vid förslagets utskottsremittering en diskret manöver, som gick ut på att i tysthet avvisa alltsammans utan att behöva komma med något motförslag. Detta misslyckades genom att »skåningarna» på partisammanträde drev igenom, att ett särskilt försvarsutskott skulle tillsättas. Där blev Key tvungen att komma med ett positivt förslag, som emellertid icke kan ha varit allvarligt menat. Detta framgår bl. a. därav, att det förutsatte utlottning av långtidstjänstgörande värnpliktiga. Lottningstanken var emellertid ett rött skynke för flertalet riksdagsmän i Andra kammaren. Key använde sig m. a. o. – om än i försiktigare former – av samma avskräckningstaktik som regeringen; samtidigt agiterade han i kammardebatterna för kompromissens genomförande.

Regeringen Carleson avgick efter propositionernas fall. De Geer bildade den nya regeringen, varvid han visade sig mycket angelägen om att behålla den främste motståndaren mot avskrivningskraven i den gamla – utrikesminister O. M. Björnstjerna. Undersöker man den nya regeringens åtgärder i försvars- och skattefrågorna under åren 1876–1878, visar det sig, att den i ord fortsätter att ge sig sken av att vilja förverkliga kompromissen, medan den i sak konsekvent motarbetar denna. I alla väsentliga avseenden verkade den därvid i fullt samförstånd med Oscar II.

Dess första utspel kom vid 1876 års riksdag. Då föreslogs ett stort flottbyggnadsprogram samt en del mindre kostnadskrävande arméreformer på indelningsverkets grund, vilka tillsammans skulle ha medfört ganska avsevärda förbättringar av försvaret. Regeringen hade tänkt sig, att efter dessa nödtorftiga förstärkningar hela försvarsfrågan och därmed avskrivningsfrågorna skulle kunna ligga till sig åtminstone en tid framöver. De intressen, som motsatte sig avskrivningarna, skulle få ett rådrum. Detta framgår bl. a. därav, att bördan av båtsmanshållet enligt förslaget skulle omvandlas till en årlig penningavgift, avsedd att användas till den nya flottan. Behöll man båtsmanshållets börda på jorden, kunde man inte rimligen avskaffa indelningsbördan för arméens rust- och rotehållare, och då skulle dessa aldrig gå med på att avskaffa grundskatterna för jordägare i andra delar av landet. Båda kamrarna avslog.

Vid 1877 års riksdag gjorde regeringen ett nytt försök. Ungefär 15 % av grundskatterna och indelningsbördan skulle avlyftas mot att beväringsovningen ökades från 30 till 62 dagar. Befäls-tillgång, övningar och mobiliseringsförberedelser skulle dessutom förbättras. Den indelta organisationen lämnades intakt. Förslaget framställdes som ett första steg på vägen mot ett fullständigt förverkligande av kompromissen. Man skulle ta ett steg i sänder.

Det kan visas, att förslaget i själva verket var avsett att stoppa kompromissen. När man väl brutit udden av det värsta miss-

nöjet genom dessa skatteeftergifter, skulle man behålla resten; de allra värsta bristerna i försvaret hade ju botats, och det skulle åtminstone för en tid inte vara nödvändigt att köpa nya försvarsreformer med skatteeftergifter. Avskrivningserbjudandena var från början konstruerade med stor taktisk skicklighet. Dels framställdes de gynnsammare än de i verkligheten var, dels missgynnades »skåningarnas» skatteintressen, medan övriga landsdelar (i stort sett) fick mer än den genomsnittliga lindringen. Regeringen försökte med andra ord utnyttja de kända motsättningarna inom lantmannapartiet. Finansminister Hans Forssell hade med virtuos behärskning av tidens snåriga kameralistik dragit upp riktlinjerna för denna splittrings- och temporiseringstaktik. Vissa omständigheter tyder emellertid på att F. F. Carlson, som skrivit 1873 års kompromissformulering med dess många möjligheter till taktiskt fördelaktiga tolkningar, var förslaget verkliga primus motor. Detta var bl. a. Emils Keys uppfattning.

Regeringens splittringsplaner lyckades också – till en början. Lantmannapartiets majoritet hade blivit så skrämmd av de värnpliktsperspektiv, som aktualiserats 1875, att den satte in ledamöter i försvarsutskottet, vilka gick med på regeringsförslaget med den uttryckliga motiveringen, att de ville ha kvar indelningsverket. Då grep »skåningarna», vars intressen hotades av denna utveckling, åter in i förloppet. Ola Andersson i Nordana efterträdde vid denna riksdag Sven Nilsson i Österslöf som deras ledare. De hotade att spränga partiet, om de inte fick sina synpunkter tillgodosedda. Liksom 1871 och 1873 tvingade de lantmannapartiets majoritet att stödja ett annat förslag, som bättre tillgodosåg deras intressen.

Emil Key framförde det i kammaren med en väldig retorisk apparat som sitt och hela partiets sista ord i nationens livsfråga. Det svarade i stort sett mot vad som kom att beslutas 1892: fullständig avskrivning av jordbördorna, 90 dagars värnplikt och en stamtrupp ungefär lika stor som den indelta men avlönad av staten i stället för av jordägarna. I tidigare framställningar av

tidens riksdagshistoria är detta en av höjdpunkterna i Keys bana som förkämpe för Sveriges skattetyngda bönder. Han vänder strömmen och för åter kompromisstanken till seger i Andra kammaren. Denna uppfattning bygger på Keys egen framställning av händelseförloppet i hans memoaranteckningar. Bilden har gripande detaljer: ända till kort före frågans avgörande i kamrarna trodde Key, att regeringsförslaget var ett steg på vägen mot kompromissens fulla förverkligande. Då gick plötsligt den hemska sanningen upp för honom; allt som han så länge hade kämpat för syntes hotat. Chockad och rådvill kunde han inte se någon lösning, ända tills skåningarna kom och lade sitt förslag i hans händer. Detta var just vad han önskade men inte hade kunnat komma på själv. Därefter fick han baksträvarna inom lantmannapartiet med sig på att rösta fram detta förslag i kammaren och fälla regeringens.

Keys relation ger en helt felaktig bild av händelseförloppet. Brev till Key, som försöker förmå honom att lämna sin regeringsvänliga inställning, visar jämte annat källmaterial, att han under hela riksdagen måste ha varit medveten om att regeringsförslaget var ett försök att hindra kompromissprogrammet men att han dock intill de sista dagarna före avgörandet i kammaren ämnade rösta för det. Då tvingades han av skåningarna att lägga fram deras förslag. Han måste göra det för att inte öppet avslöja sig som avskrivningsmotståndarnas man. Det bör understrykas att också sådana partimedlemmar, som inte ville se kompromissen förverkligad, deltog i påtryckningarna på Key under riksdagens slutskede. Deras motiv var, att man till varje pris måste rädda lantmannapartiet från att sprängas, vilket man riskerade, om inte skåningarna i partiet fick sin vilja fram. Risken med att rösta fram förslaget i Andra kammaren var ur dessa nihilisters synpunkt inte stor. Tvärt om: man visste att Första kammaren skulle ta regeringsförslaget, och om Andra kammaren då tog det förslag Key lade fram, så stannade kamrarna i olika beslut, och hela frågan föll för denna riksdag. Så skedde också. Mer än 100

i lantmannapartiet röstade för skåningarnas-Keys förslag; det framgår av vad som här sagts, att den siffran inte tillåter några slutsatser om hur många av dessa som verkligen ville se det förverkligat.

Till nihilisterna hörde Carl Ifvarsson. Han hade öppet motsatt sig 1873 års kompromiss. Nu hörde han till dem som deltog i påtryckningarna på Key, samtidigt som han privat gav uttryck åt sin lättnad över att hela frågan gick i stöpet vid riksdagen. Denna hållning har av tidigare forskning ansetts betingad av hans motvilja mot ökade försvarsutgifter och ökad värnplikt. En närmare undersökning av hans handlingar visar, att han – som tidigare uppfattats som en av de främsta företrädarna för lantmannapartiets avskrivningsintressen – under hela sin riksdagsmannabana konsekvent bekämpade även avskrivningssidan av kompromissen. Detta skedde i full överensstämmelse med hans egna och hans valkrets' skatteintressen; han, lantmannapartiets främste ledare ur böndernas egna led, delade icke partiets intressen, som de har karakteriserats ovan (s. 64). Han var själv frälsejordägare med ytterst små grundskatte- och indelningsbördor, och detsamma gällde i största utsträckning hans valkrets. Han sammanfattade sin verkliga inställning till dessa och andra stora politiska frågor i några bittert ironiska rader i ett brev under tullstridens och arbetarförsäkringskommitténs dagar: nu fick »jordbrukare och industriidkare tullen, de studerande ha utsikt till tjänstebefattningar vid tullen och försvaret, lurendrejare och köpmän kunna förtjäna något, kommunerna få bidrag till fattigvården, arbetarna få pension och bonden blir fri från kronoskatten . . .»

Lantmannapartiet lade åter fram sitt förslag från 1877 i en serie motioner vid 1878 års riksdag. Dessa hade 102 underskrifter. Key hade stor andel i deras utformning. Av tidigare forskning har partiets uppträdande vid denna riksdag framställts som höjdpunkten i dess politiska verksamhet. Det var en hederssak för Key och partiet att infria sitt löfte från föregående år och i

handling visa sin försvarsvilja. Denna uppfattning bygger på Keys uttalanden i riksdagen och på den bild av händelserna, som spritts genom Ellen Keys förmedling i hans *Minnen*. Den dementeras av annat källmaterial. Den som Key kanske grundligast duperade i fråga om sina verkliga politiska syften var hans egen dotter och levnadstecknare.

Initiativet till det förnyade förslaget kom – som tidigare påpekats – inte från Key. Man finner, att han måste ha varit tvingad att gå med på det – sannolikt liksom 1877 för att inte förlora fotfästet i partiet och för att det inte skulle splittras. Vidare bidrog Key till att motionerna framlades som förslag till riksdagens *beslut*, inte som förslag till en riksdagskrivelse till regeringen. Detta måste enligt tidens parlamentariska konventioner uppfattas som en förolämpning mot regeringen och dess initiativrätt. Dessutom innehöll förslaget detaljer, som måste ha varit beräknade på att väcka misstro mot partiets goda vilja att förverkliga det. Beväringsövningen skulle vara *högst* 90 dagar och stammens storlek *högst* 30 000 man. Detta måste väcka misstanken att partiet, när det kom till kritan, tänkte pruta på både det ena och det andra. Visserligen föreslog man, att regeringen i lag skulle garanteras att varje år få ett förslagsanslag till avlöningen av den fast anställda personalen – detta just för att som det sades riksdagen inte skulle kunna pruta på kadrernas storlek. I riksdagsdebatterna påpekades emellertid, att den garantin var formulerad på ett sådant sätt, att det kunde bli möjligt för riksdagen att votera »förslagsanslag högst» så och så stort belopp, och då var garantin värdelös. Lantmannapartiet vägrade någon ändring på den punkten. Sjöförsvaret fanns överhuvudtaget inte med i förslaget. Dessa evasiva formuleringar förklaras sannolikt som ett slags kompromisser inom partiet mellan skåningarna, som krävde ett uppriktigt förslag, och dem, som avsåg det hela som en försvarsvänlig gest men inte ville och inte trodde att det skulle förverkligas, eftersom Första kammaren säkert skulle rösta ner det. Till den senare gruppen kan räknas Key och

Ifvarsson och ett icke närmare bestämbart antal av de övriga bland de 102. Dessa båda avslöjade i sina yttranden i kammaren, hur splittrat partiet stod kring förslagen och ökade därmed motståndarnas misstro mot dessas uppriktighet.

Hur ställde sig regeringen, med Oscar II och De Geer i spetsen, till förslaget? Officiellt tog man inte helt avstånd från det, men man sade sig vara tvungen att kräva vissa förbättringar. Först och främst krävdes, att kostnaderna för den nya långtidstjänstgörande stammen skulle hållas nere genom att regeringen fick rätt att lotta ut värnpliktiga till den, om man inte fick tillräckligt antal frivilliga för en måttlig lön. Oscar II antydde i detta sammanhang, att han gärna skulle tänka sig att i så fall återinföra rätt till friköpning från denna utlottning! Regeringen måste haft fullt klart för sig att lottningsvillkoret var absolut ogenomförbart i Andra kammaren. De Geer skrev också i ett privatbrev efter riksdagens slut, då alltsammans fallit på grund av kamrarnas skilda beslut, att »resultaten i allt utföllo efter regeringens önskan – – – lantmannapartiets arméförslag var måhända icke i och för sig oantagligt, och kostnaden ej överstigande våra krafter. I hela landet skulle emellertid de ökade personliga och skattebördorna hava framkallat mycket knot, och att framdriva det emot alla andras mening endast på grund av lantmannapartiets yrkande skulle givit ett ökat stöd åt uppfattningen, att förslaget innebure orättvisor till fördel för jordägarna.»

Icke militära eller finansiella synpunkter, utan hänsynen till de samhällsgrupper, som inte var belastade med jordbördor och som var representerade i Första kammaren och i Andra kammarens minoritet, bestämde således regeringens motstånd. Bl. a. en serie egenhändiga promemorior av Oscar II visar, att han aktivt tog del i utformningen av denna politik. Han och De Geer fortsatte således konsekvent sin förhållningspolitik från riksdagarna 1875, 1876 och 1877; man kan också härav sluta att ingen av dem menade allvar med 1873 års kompromiss. Liksom Carl

Ekman var de med om den för att binda ihop de stora frågorna i en sådan hårdknut, att avskrivningsfrågorna kunde stoppas eller förhalas.

Man frågar sig till slut: vad var meningen med detta dubbelspel, från Keys och Posses, från De Geers och Oscar II:s sida? Vad de två förstnämnda beträffar, kommer man långt med att konstatera att lantmannapartiet – och ett lantmannaparti som måste förfoga också över skåningarnas röster – gav dem ett verktyg för deras politiska ambitioner, som de inte ville mista, samtidigt som de inte ville medverka till en avskrivningspolitik mot sina egna skatteintressen. Sedan är det en fråga om de drevs enbart av ren maktlystnad och glädje vid det parlamentariska spelet, eller om de hade några särskilda mål i andra politiska frågor, som de ville utnyttja lantmannapartiets stöd för att lösa. I Posses fall kan man peka på en önskan att göra livet surt för De Geer, den hatade representationsreformens upphovsman. I övrigt kan denna fråga inte besvaras, förrän forskningen skaffat sig en fullständig överblick över deras politiska verksamhet.

I fråga om De Geer och Oscar II är precisare formuleringar möjliga. De Geer har själv gjort antydningar på olika håll som, lästa mot bakgrunden av hans handlingar under dessa år, visar följande. Hans avsikt var att underhålla den goodwill representationsreformen skaffat honom bland riksdagens bondeelement genom att ge sken av att vara välvilligt inställd till deras skatteintressen. På detta sätt skaffade han sig ett stöd i Andra kammaren för regeringsförslag, som var verkligt angelägna för honom. Han säger i sina *Minnen* – naturligtvis utan att avslöja sitt dubbelspel – att utan kompromissen nog »förhållandet mellan kamrarna blivit, om inte olidligt åtminstone hämmande för utvecklingen i andra riktningar. Lönehöjningarna för de civila ämbetsmännen och armébefälet hade t. ex. då efter all anledning icke kunnat genomdrivas.» Prishöjningarna under högkonjunkturåren i början av 1870-talet hade mycket kraftigt sänkt ämbetsmännens reallöner. Denna samhällsgrupp – som De Geer själv

tillhörde och solidariserade sig med – hotades av ett allvarligt avbräck i sin ekonomiska och sociala ställning. Faran avvärdades genom en serie lönerogleringar för de civila ämbetsmännen och officerarna från mitten av 1870-talet till ett stycke in på nästa decennium, vartill även Andra kammarens majoritet förmåddes medverka, om än med prutningar. Det är denna vinst av sin pacificerande kompromisstaktik, som först kommer De Geer i pennan, då han ser tillbaka. Hans förhållningspolitik i avskrivningsfrågorna lände också ämbetsmännen och de övriga förstakammargrupperna samt dessas motsvarigheter i Andra kammaren till ekonomisk fördel. Försvarsfrågans utrikespolitiska och militära aspekter reducerades i hans politik till bisaker i en utdragen strid om skattefördelning och ämbetsmannalöner.

Detta resultat väcker andra frågeställningar. Var icke De Geers hela politiska verksamhet mera målmedvetet konservativ än man tidigare har uppfattat den? I sin skattepolitik och i frågan om ämbetsmannalönerna skyddade han konsekvent de ovan nämnda samhällsgrupperna. De Geers avsikter med sin konstruktion av Första kammaren i det nya representationsskicket har uppfattats på olika sätt i tidigare framställningar av tidens riksdagshistoria. Enligt G. Andrén visade han sig »klart medveten om de plutokratiskt konservativa tendenser, som hans Första kammare inrymde», medan denna enligt E. Thermaenius var »i allo mera konservativ, än han hade tänkt sig». Mot bakgrunden av vad som här har visats, reser sig följande fråga: var icke hans konstruktion av den nya riksdagen ett genomtänkt och målmedvetet försök att visserligen gå de numera oemotståndliga demokratiseringskraven till mötes genom en Andra kammare med vidsträckt rösträtt, men samtidigt göra Första kammaren till en fast garant för exklusiva godsägare-, företagare- och ämbetsmannaintressen? Därmed räddades så mycket som möjligt av de aristokratiska elementens inflytande över i det nya riksdagsskicket. Denna Första kammare lyckades sedan i förbund med regeringen förhålla den totala jordbördeavskriv-

ningen under en mycket lång tid. Förhåller det sig så, att De Geer i representationsfrågan liksom i skattefrågan gav med ena handen och därmed skaffade sig en stark goodwill i reformkrävande kretsar, samtidigt som han – mindre demonstrativt – tog tillbaka med den andra?

Denna undersökning har tillfört en tidigare, mera statuarisk och harmoniserad bild av statsmannen De Geer drag av en dubbelbottnad politisk taktiker. Detsamma gäller Oscar II. Hans politiska uppfattning har karakteriserats som »tyskorientering, vakthållning kring resterna av det personliga kungadömet, utpräglad konservatism i inrepolitiska och sociala frågor ...» (F. Lindberg.) Det sista av dessa omdömen bestyrks av vad som här hävdats om hans »kompromiss»-politik. Det är påfallande, att han i ett brev just rörande skattefrågorna talade om »blindheten av upphovsmännen såväl som av deras talrika och fanatiska understöd att icke se de ödesdigra följderna av denna het-sigt yrkade och med ljuvt våld genomdrivna reform». Han syftade på representationsreformen. Man lägger också märke till, att när Oscar II 1892 visade sig mycket angelägen om att verkligen se kompromisstanken förd ut i verkligheten, så var det under helt andra finansiella betingelser än under 1870-talet. Avskrivningarna skulle 1892 finansieras huvudsakligen med regressivt verkande jordbruks- och industritullar och annan indirekt beskattning. Dessa skatteformer ansågs i stor utsträckning gynna de företagare och ofta frälseägande godsägare, som på 1870-talet motsatt sig kompromissprogrammet därför att det missgynnade deras skatteintressen. Tidens egen officiella, boströmskt färgade bild av landsfadern, som höjd över partigrälet med oväld skiftar mellan stridande partikulära intressen, retuscheras av vad som ovan visats om hans politik i skatte- och försvarsfrågorna, inte av det faktum, att han identifierade statsintresset med synpunkter hos Första kammarens majoritet och Andra kammarens minoritet. Man har icke rätt att endast på denna grund anta, att han uppfattade sig själv som partiman,

som partrepresentant. Men bilden låter sig inte väl förena med hans politiska metoder, hans taktik att säga ett och mena ett annat.

Den äldre uppfattning av denna tids riksdagshistoria, som refererades i inledningen till denna uppsats, har här bestritts på en rad punkter. Det visar sig, att lantmannapartiet gång på gång var i fara att splittras just av de frågor, som man tidigare har ansett vara dess starkaste föreningsband. Lantmannapartiets motståndare ter sig lika bundna till sina intressen, som partiet självt tillvitats vara. Dess ledare, Carl Ifvarsson, Emil Key och Arvid Posse, delade i själva verket motståndarnas skatteintressen och understödde dem i förtäckta former. De två senare var icke bondedemokratiens riddare utan begagnade partiet för sina egna syften. Många som talade och röstade för 1873 års kompromiss – inklusive Oscar II och De Geer – avsåg den inte som ett försök att åstadkomma en nationell samling kring försvars- och skattefrågorna, utan som en möjlighet att binda ihop dem till en politisk hårdknut, som skulle förhindra en genomgripande omfördelning av skatterna.

1875 års försvarsproposition var icke ett storstilat försök att med ett radikalt grepp anpassa Sveriges försvarskrafter till europeisk standard och moderna värnpliktsidéer utan ett led i det taktiska spelet kring skattefrågorna. Regeringen utnyttjade under åren 1875–1878 kompromissens obestämda formuleringar till olika slags undanmanövrar, avsedda att på samma gång skaffa regeringen sympatier bland de verkliga avskrivningsanhängarna genom kompromissvänliga gester och bevara så mycket som möjligt av den bestående skattefördelningen. I denna strid mellan gruppintressena i regering och riksdag sköts försvarsfrågans utrikespolitiska och rent militära aspekter helt i bakgrunden.

De intressen, som dominerade den svenska riksdagen före representationsreformen, organiserades av De Geer i den nya

Första kammaren. I skattefrågorna lyckades de – med Ifvarssons, Keys och Posses tysta stöd – bevara sin dominans ett gott stycke in på det nya riksdagsskicket tid. Och inte nog härmed. Genom att avskrivningsfrågorna hölls öppna till in på 90-talet bevarades splittringen bland de vänsterelement, som börjat samla sig i det Nyliberala partiet under åren 1868–1871. Först långt in på 90-talet, sedan avskrivnings- och tullfrågorna bragts till en lösning, samlades de på nytt i Folkpartiet. Först då, långt senare än motsvarande utveckling i Danmark och Norge, började den vänsterns frammarsch i svensk politik, som 1918–1921 nådde sitt slutmål: att undanröja de konservativa intressenas överrepresentation i riksdagen.

Per Hultqvist.